

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1. – М.: Русский язык, 1989. – 699 с.
2. Жеромський С. Попіл / Пер. з пол. Струтинський. – К.: Дніпро, 1982. – 751 с.
3. Кобилянська О. Твори: В 3-х т.: Т. 3. – К.: Держлітвидав., 1956. – 638 с.
4. Левінська С. Роман „Попіл” і його автор // Жеромський С. Попіл / Пер. з пол. Струтинський. – К.: Дніпро, 1982. – С. 5-18
5. Наумова Н.Н. Искусство портрета в романе “Война и мир” // Толстой-художник. Сборник статей / Под ред. Г.П. Трефиловой. – М.: Издательство академии наук СССР, 1961. – С. 135-150
6. Толстой Л. Н. Война и мир. I и II тома. / Вступ. Статья и примеч. Л. Д. Опульской. – М.: Худож. лит., 1983. – 832 с.
7. Толстой Л. Н. Война и мир. III и IV тома. / Примеч. Л. Д. Опульской. – М.: Худож. лит., 1983. – 799 с.
8. Франко І. Твори: В 20-ти томах: Т. 18: Літературно-критичні статті. – К.: Держ. в-во худ. л-ри, 1955. – 559 с.
9. Цыбенко Е. З. Из истории польско- русских литературных связей XIX-XXвв. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978 – 280 с.
10. Białokozowicz B. Z dziejów wzajemnych polsko-rosyjskich związków literackich w XIX wieku. – W-wa: Książka i wiedza, 1971 – 395 s.
11. Borowy W. O Żeromskim. – W-wa: PIW, 1960. – 318 s.
12. Żeromski S. Popioły: W 3 t. – Warszawa: Czytelnik, 1970. – Посилання в тексті подаються з вказівкою тому і сторінки.

Олена РОМАЗАН

© 2008

ДИЛЕМА СІМ'Ї ТА ЖІНОЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ Є. КОНОНЕНКО ТА Е. ТАЙЛЕР (ПІД КУТОМ РЕЦЕПТИВНОЇ ЕСТЕТИКИ)

В останні десятиліття вітчизняна літературознавча компаративістика увібрала в себе основні методологічні досягнення світової теоретичної думки. Це дало потужний поштовх для переосмислення предметів компаративного аналізу, а також надало дієвий інструмент для перепрочитання та реінтерпретації, як вітчизняних, так і світових літературних творів.

На тлі російського формалізму, герменевтики, марксистської критики, феноменології Р. Інгардена розвивається теорія рецептивної естетики, яка спрямовує аналіз дискурсу у русло індивідуального сприйняття та, за О.Червінською, зміщує акцент з вісі „художник – твір” на вісь „твір – читач” [15, 12]. Читач у рецептивній теорії мислиться як наукова категорія, як необхідний учасник творчого процесу інтерпретації. Тому літературний твір стає відкритим для тлумачень та переосмислень. Як подає літературознавчий словник-довідник: „Художній твір – не замкнута іманентна структура, а вся його багаторівнева структура, зумовлена орієнтацією на реципієнта” [6, 580]. Один із основних теоретиків рецептивної естетики Вольфганг Ізер говорить про те, що текст провокує у читача певні сподівання, які той проектує таким чином, що звужує текст до єдиної можливої інтерпретації, яка узгоджується з його сподіваннями та має індивідуальне забарвлення [3, 357-358].

Теорія рецептивної естетики є, на нашу думку, дієвою для науки компаративістики. Так, І.Папуша у своїй статті „До методології літературознавчої компаративістики” зазначає: „Мета порівняльних досліджень, здійснюваних із позицій рецептивної естетики, – простежити взаємозв'язки між твором та читачами” [10, 65].

Із появою феміністичних та гендерних студій у українському літературознавстві особливо цікавим видається порівняти особливості рецепцій феміністичних та гендерних ідей американськими та українськими авторками. Ступінь проникнення феміністичної та гендерної проблематики у літературу, їх переосмислення та сублімування у творчість жінками-письменницями не є тотожним для американського та українського літературного простору. Все ж, на нашу думку, можна відстежити певні концептуальні сходження.

М. Шимчишин, розглядаючи американську феміністичну теорію читацького відгуку, говорить про те, що практика прочитання літературного твору залежить від того, до якої

інтерпретаційної спільноти належить читач. Вона слушно висловлює думку про те, що домінування одного виду інтерпретаційної спільноти призводить до однобічного трактування літературного твору [16, 42]. Відтак, можна припуститися думки, що література потребує феміністичної стратегії прочитання творів для всебічного та більш повного літературознавчого аналізу. Тому метою нашого дослідження у рамках цієї статті є виявити феміністичні та гендерні інтерпретаційні стратегії на прикладі творчості американської письменниці Е. Тайлер та української авторки Є.Кононенко у порівняльному аспекті.

Євгенія Кононенко (нар. 1959 р.) – поетеса, прозаїк, перекладач, є однією із найсамобутніших та найоригінальніших письменниць України. Її творчість досліджували Л. Таран [12; 13], О. Соловей [11].

Енн Тайлер (нар.1941 р.) – американська письменниця, лауреат Пулітцерівської премії. Автор 17 романів та ряду новел.

У статті предметом компаративного зіставлення стала збірка новел Є.Кононенко „Повії теж виходять заміж” та роману Е.Тайлер „Вечеря в ностальгійному ресторані” (‘Dinner At The Homesick Restaurant’), номінанта на Пулітцерівську премію 1983 року. Цей роман сама письменниця вважає своїм улюбленим.

Перше, що на наш погляд, споріднює твори Є.Кононенко та Е.Тайлер – соціальна спрямованість дискурсу. Роман Е.Тайлер опублікований 1982 р., а дія роману переноситься у 1960-і роки. В 1960-их роках в США пройшла друга хвиля фемінізму. Тому можна вважати, що в романі Е.Тайлер відображені рефлексії автора щодо соціальної ролі жінки у суспільстві загалом та у сім’ї зокрема. Збірка новел Є.Кононенко опублікована 2004 р., проте проблематика творів, на нашу думку, відбиває українські суспільні реалії останнього десятиліття ХХ – початку ХХІ ст.

Внутрітекстова інтерпретація творів американської та української письменниць дозволяє припустити, що індивідуальні сімейні колізії в романі та збірці новел неодмінно відбуваються на тлі соціальному. Тому сімейні негаразди пов’язані з традиційним уявленням закріплених гендерних ролей та з поняттям чоловічого верховенства. На наш погляд авторки зобразили у творах кризові моделі шлюбу. Так, в збірці новел „Повії теж виходять заміж” чітко простежується постколоніальний синдром. У пострадянських реаліях сім’я несподівано опинилася у нових умовах. Коли зникла соціальна захищеність, гарантована радянським суспільством, саме чоловіки виявилися слабкішими для адаптації в нових умовах. Жінка опинилася у новій ролі – годувальниці сім’ї та її морального оплоту. На першому плані для українських жінок постала проблема необхідності самій утримувати чоловіка та дітей.

У романі Е.Тайлер теж відображена колізія шлюбу та кохання. Криза шлюбу також носить соціальний характер. Однак відмінність полягає у тому, що американська сім’я, зображена в романі, опинилася, насамперед перед кризою патріархальної моделі сім’ї. Як видно з роману, традиційне бачення чоловіка-господаря і жінки-домогосподарки, що займає в гендерній структурі локус другорядної, маргінальної, очевидно, повинно бути переглянute.

Гендерне перепрочитання творів Е.Тайлер та Є.Кононенко дає можливість побачити кризу сім’ї як у її традиційному розумінні та усталеній формі (Е.Тайлер), так і таку, що переживає пертурбаційні моменти (Є.Кононенко).

Послуговуючись думкою В.Ізера про те, що „текст провокує певні сподівання, які ми проектуємо на нього так, що зменшуємо полісемантичні можливості до єдино можливої інтерпретації, узгодженої із викликаними сподіваннями...” [3; с.358], можемо припуститися думки, що роман та збірка новел теж викликає у читачів певний „горизонт сподіваного”. Це стосується, насамперед, назв творів, які, на наш погляд, відображають їх суть та проблематику „від протилежного”.

У анотації до збірки новел Є.Кононенко вказано, що „назва цієї збірки не менш оманлива, аніж варіанти доль багатьох її героїнь” [4]. У пострадянському суспільстві поняття „успішної жінки” стійко асоціюється з парадигмою „вдалого заміжжя”. Тому назва, на нашу думку, апріорі викликає у читача сподівання на „хепі енд” у головних героїнь, незважаючи на їх маргінальний статус „повій”. Але не тільки назва твору, а й його зміст та проблематика керує читацькою рецепцією. Сподівання читача розсіюються із першою ж новелою про антверпенську повію українського походження Олену Драган, якій пощастило, за традиційними мірками, вийти заміж за заможного іноземця. Проте, кінець новели однозначно ставить під сумнів щасливу долю головної героїні. У подальших новелах збірки уже не йдеться про повій, що також не вписується у

„горизонт очікування” читачів. Проблематика цих новел стосується, насамперед, українських жінок, освічених та розумних, яких новітні реалії українського суспільства змушують шукати соціальне благополуччя, часто – за допомогою іноземних чоловіків. На фоні злиднів у рідній країні, невлаштованого побуту, безгрошів’я та нікчемності українських чоловіків, що нездатні заробити на прожиття, шлюб із іноземцем видається особливо привабливим. Проте, авторка, звертаючись до імпліцитного читача, ставить під сумнів „чуже” щастя, і дає читачеві можливість самому дійти до подібного висновку. Неля Тимченко („Special Woman”), Гелена („Нема раю на землі”), Яна Робашук („Тридцять третя соната”), очевидно, не стають щасливішими від досвіду „там”. Різні стилі життя та ставлення до матеріальних цінностей виявляються вирішальними у стосунках з чоловіками-іноземцями. З іншого боку, не відчуваються жінки комфортно і у своїй країні. Необхідність заробляти гроші, годувати своїх дітей змушують жінок шукати постійних підробітків. Героїні Неля Тимченко, Руслана („Діалог та непорозуміння”), Гелена, Олеся („Тридцять третя соната”), які, незважаючи на свої знання та таланти, або не отримують відповідну їхньому рівню платню, або працюють на роботах, що не приносять особливого задоволення, зате допомагають утримувати сім’ю.

Назва роману Е.Тайлер „Вечера в ностальгійному ресторані” (російський варіант перекладу – „Обед в ресторане „Тоска по дому”) також викликає у читача певні сподівання. Із назви можна припустити, що поняття „сім’я” має позитивну конотацію. Проте, заглиблюючись у текст, читач виявляє, що члени однієї сім’ї Таллів насправді ніколи не можуть навіть пообідати разом без сварок та чвар на рідких спільних сімейних обідах. Сім’я Таллів живе іманентним життям, але разом з тим, у членів сім’ї відсутні і спільні устремління. Незважаючи на кровний зв’язок, складається враження, що мати сімейства Перл та її троє дітей чужі один одному. Оманливим для читача є також відчуття, що невдовзі відбудеться якась подія чи настане якийсь переломний момент, що зближить членів родини, та змусить їх оцінити один одного. Криза сім’ї Таллів стає очевидною для читача в процесі заповнення ним лакун у тексті. Це безгрунтовне суперництво та ревності з боку старшого брата до молодшого, одвічна тема „дочок-матерів”, патріархальна модель побудови сім’ї. Наявні зовнішні атрибути „успішної” сім’ї, як-от власний ресторанний бізнес молодшого брата Езри, вища медична освіта дочки Дженні, успішна комерційна діяльність старшого брата Коді насправді виявляються примарними на фоні внутрішніх негараздів. У всіх дітей залишаються тяжкі спогади про дитинство без батька, але з гнівливою матір’ю, що накладає свій відбиток на їхнє доросле життя; брат Коді, отримавши роботу, а згодом одружившись, максимально ізолював себе та свою родину від контактів з матір’ю, братом та сестрою; Дженні, ставши самостійною, повністю ігнорує будь-які спроби з боку сім’ї впливати на свої рішення та на своє життя. Для того, щоб відповісти на запитання, чому все так складається для такої типової середньостатистичної, неособливої американської родини, читачеві в даному випадку доводиться самому застосовувати інтерпретаційні стратегії. Під час здійснення внутрітекстової інтерпретації „читач стає суб’єктом” (за Ізером) [3, 363], а тому саме він заповнює „відкриті елементи” у тексті, додає конотації до подій та характеристик у творі та керує текстовими елементами. На наш погляд, читач асоціює невдачі на прикладі сім’ї Таллів із моделлю патріархальної сім’ї, яка уже вичерпала себе у ХХ столітті, а також безпосередньо із питанням самореалізації жінки у суспільстві.

Нереалізованою є постать Перл, світогляд якої був обмежений домом та дітьми. Коли родину Таллів покидає батько, життя Перл та її трьох дітей змінюється назавжди. Мати виявляється абсолютно непристосованою до життя без чоловіка. Прагнучи вижити зі своїми дітьми, Перл була змушена піти на роботу. Нова праця не приносила їй задоволення, оскільки вона вважала утримання сім’ї прерогативою чоловіка: „Where she came from, a woman expected the men to provide” [19, 20] – „Там, звідки вона була родом від мужчин очікувалося забезпечувати жінку”. У читача складається однозначне враження про марність та непотрібність життя Перл: „...her life had been very long indeed but never full; stunted was more like it” („...її життя було справді довгим, але ніколи повним; воно було більше дріб’язковим”) [19, 292] (переклад мій – О.Р.). Читач здогадується, що нереалізованість і, як наслідок, внутрішня невдоволеність Перл псує її стосунки з дітьми. На нашу думку, втручанням у життя дітей Перл компенсує власну незначимість.

На прикладі Рут, нареченої Езри (сина Перл), котра стала дружиною брата Езри Коді, Е.Тайлер теж яскраво передала трагізм невлаштованої жіночої долі. Рут стала ареною для суперництва рідних братів, точніше – їх трофеєм. Коді доклав усіх зусиль, щоб відвоювати у брата

наречену. І Рут поступилася грубій маскулінній силі. Як результат, вони із Коді були нещасливими у шлюбі. Рут загубила свою ідентичність у тому варіанті класично патріархальних відносин, який їй нав'язав чоловік. Маючи безперечний талант кухаря, та успішно працюючи в ресторані, Рут розгубила свій талант, ставши домогосподаркою. Коді не тільки наполіг на зміні зовнішнього іміджу дружини, а й втручався в її внутрішній світ, тероризуючи безпідставними ревностями, та не даючи їй свободи. Нещасливий цей шлюб був не тільки для Рут, але й для самого Коді, оскільки він із самого початку він був побудований не на любові, а на агресії та на суперництві. Будучи не в змозі приборкати відчуття неправильності життєвого вибору, Коді став для сім'ї справжнім деспотом. Сама ж Рут же не ніяк не боролася за віднайдення власної ідентичності, покійно скорившись існуючим обставинам (власне обставинам, а не долі. Вона розплачувалася не стільки за неправильний життєвий вибір, скільки за інертність, пасивність та відсутність бажання щось змінити).

На нашу думку, питання жіночої самореалізації відображені не тільки в романі Е.Тайлер, а також і в збірці новел Є.Кононенко. В суспільстві, де традиційно жінка здобуває своє становище та „значимість” через чоловіка, самоідентичність жінки відіграє не останню роль. За словами Л.Таран, „в українській...літературі досі не виписана унікальна внутрішня історія становлення жінки – як особистості...” [13, 19] Рефлектуючи над цією цитатою, можна припуститися думки, що Є.Кононенко зобразила власне кризу жіночої самоідентичності та внутрішньої реалізованості. Насамперед, через соціальні умови. Із текстів стає очевидним, що жінки змушені виживати, незважаючи на наявні таланти та професійні кваліфікації. З іншого боку, жінкам очевидно не приносить щастя „влаштувати” свою долю за рахунок інших. Тому Є.Кононенко та Е. Тайлер залишають читачеві/читачці самому/самій знайти рішення проблеми, адже у романі та новелах відсутнє моралізаторство чи пряма авторська позиція щодо питань сім'ї та жіночої самореалізації.

Говорячи про стиль прозових творів Е.Тайлер та Є.Кононенко, то на нашу думку, в ньому можна знайти ряд спільних рис. Це стосується, насамперед, непрямой передачі авторської оцінки. Аналізованим творам притаманна глибина діалогів. У творах відсутній детальний опис подій чи характерів. Письменниці використовують діалоги як основний засіб передачі авторських інтенцій, саме діалоги спонукають читача зробити необхідні висновки. В обох творах наявні також спроби різнобічно подати досвід та переживання головних героїв. Письменниці уникають однобічного висвітлення проблем та поглядів, тому вони, зазвичай, представляють погляди обох статей на події та стосунки.

Отже, питання жіночої самоідентифікації та реалізації, а також дилема сім'ї залишаються відкритими. Є.Кононенко та Е.Тайлер не ставлять за мету вирішити цю дилему, а залишають читачеві право на самостійний пошук відповідей на ці запитання. Різні соціальні умови американського та українського суспільства ставлять жінок в різне становище. Для американського суспільства це становище зумовлене психологічними факторами (це проблема гендерного характеру), тоді як для українського суспільства все ще діє соціально-психологічний фактор (пошуки самоідентичності за посттоталітарних реалій суспільства). Все ж, однаковою і для американського, і для українського простору залишається проблема пересомислення жінкою власного становища у суспільстві, віднайдення власного „Я” для подолання кризи. Криза завжди торкається не тільки внутрішнього стану, а й автоматично переноситься на сімейні взаємовідносини. Тому поняття сімейного щастя нерозривно пов'язане з індивідуальним щастям членів сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла А. Сфери інобуття в прозі Євгенії Кононенко // Березіль. – 2001. – №3-4. – С.56-58.
2. Брайко О. Екзистенційні проблеми кризь призму детективного жанру (романи Євгенії Кононенко) // Слово і час. – 2003. – №2. – С.48-57.
3. Ізер В. Процес читання: феноменологічне дослідження // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 349-366.
4. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. Новели. – Львів: Кальварія, 2006. – 192 с.
5. Література. Теорія. Методологія. / за ред. Д. Ульцької. – К.: видавництво Києво-Могилянської академії, 2006. – 543 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: Академія, 2006. – 752 с.
7. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – Т.1. – К.: Академія, 2007. – 608 с.

8. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – Т.2. – К.: Академія, 2007. – 624 с.
9. Павличко С. Гендер та ідентичність // Павличко С. Фемінізм. – К.: Основи, 2002. – С.219-228.
10. Папуша І. До методології літературознавчої компаративістики // Слово і час. – 2002. – №3. – С. 58-67.
11. Соловей О. Романи Євгенії Кононенко: бестселери для „елітаріїв”? // Слово і час. – 2003. – №2. – С. 58-62.
12. Таран Л. Фрагменти „творчої” автобіографії // Березіль. – 2005. – №6. – С.165-173.
13. Таран Л. Жіноча роль /Монографія. – К.: Основи, 2007. – С.56-66.
14. Філоненко С.О. Дочки-матері” – нові правила гри? (на матеріалі прози Г. Гордасевич, О. Забужко, С. Йовенко, С.Майданської) // Актуальні проблеми літературознавства. – Т.11: 36. наук. праць /за ред. Н.І.Заверталюк. – Дніпропетровськ: навчальна книга, 2003. – С. 87-95.
15. Червінська О. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади: Навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2001. – 56 с.
16. Шимчишин М. Американська феміністична теорія читацького відгуку // Слово і час. – 2005. – №1. – С. 42-49.
17. Яусс Г.Р. Естетичний досвід та літературна герменевтика // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 368-403.
18. Spector J.A. Anne Tyler’s ‘Dinner at the Homesick Restaurant’: a critical feast (Family Systems Psychotherapy and Literature/Literary Criticism) // <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-20615232.html>
19. Tyler A. Dinner at The Homesick Restaurant. – New York: Berkley books, 1982. – 310 p.
20. Woolf V. A Room of One’s Own. – New York: A Harvest book, 1989. – 114 p.

Василь СЛАПЧУК

© 2008

СМІХ У ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО ТА А. ВОЗНЕСЕНСЬКОГО: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Сміх належить до найпотужніших і найбільш промовистих засобів самовираження людини. Якщо в трагедії людина відстоює себе під тиском обставин, виявляючи оборонну здатність, то сміючись, вона над цими обставинами вивищується, демонструючи наступальні можливості. На думку Р. Х. Блайса: «Ми долаємо світ у тій мірі, у котрій ми сміємося над ним» [2, 389]. У подібному ключі розглядає сміх В. Винниченко, письменник прирівнює його до зброї, яка вимагає вправ: «Сміятись, коли кров гає й булькає в жилах, уміє й дволітнє хлопча. Але навчитися сміятись, коли болить голова, щемить нога, подаючи алярм; коли в черепі відчуваються хмари; коли вогкість огортає мозок ватою тупости, втоми, знесилля, – сміятись у такому стані є заслугою волі, є наука людини мудрою» [4, 216]. Із цих позицій сміх набирає форми своєрідної філософії, яка забезпечує можливість духовного вдосконалення. Однак природа сміху багатофункціональна. Поняття сміху включає в себе майже опозиційні вияви: на одному полюсі – сарказм та глузування, які можуть мати агресивний характер і спрямовуватися проти загалом позитивних явищ, а на антитетичному – сміх, що виражає радість та щастя; усміх матері, яка спостерігає за своїм малям, і усмішка людини, що зустріла чужинця і в такий спосіб засвідчує добрі наміри. Відтак дослідження сміху не можливе без його диференціювання.

Мета статті полягає в тому, щоб через зіставлення творів М. Вінграновського та А. Вознесенського, дослідивши специфіку художніх світів та особливості «сміхової культури» цих поетів, скласти уявлення про характер і роль сміху в антропологічному вимірі. Раніше ця проблема в літературознавстві не розглядалася. Подібне зіставлення та дослідження робиться вперше.

Головну увагу дослідники приділяють сміхові, який умовно можна позначити як «жанровий»: гротеск, сатира, іронія, тощо, а також сміхові, що ліг в основу ритуальних дійств, як-от: карнавал, юродство і таке інше. Широкий пласт «сміхової культури» розробив М. Бахтін, дослідивши творчість Франсуа Рабле, він переконливо довів, що раблеанський сміх має «народні витоки». На думку вченого подвійний аспект сприйняття світу і життя характерний для людства й існував уже на ранніх стадіях розвитку культури. «У фольклорі первісних народів поряд із серйозними (за організацією і тоном) культурами існували сміхові культури, що висміювали і соромословили божество («ритуальний сміх»), поряд з серйозними міфами – міфи сміхові та